

Nij Frysia

Tydskrift foar Fryske Striid en Literatuer

JIERGONG LXIII, nûmer 3

septimber 2014

ISSN 2352-8958

Betinking fan
de Slach by Warns

Harmen Sytstra as taalstrider

Harmen Sytstra wie skoalmaster fan berop, it lêst yn Baard. Hy rjochte yn 1844 mei T.R. Dykstra en J. van Loon it Selskip foar Fryske Taal en Skriftekennisse op, dat fan grutte betsjutting foar it brûken en skriuwen fan it Frysk west hat. Foaral troch it krite libben en de opfiering fan toanielstikken yn it Frysk. Mannich winterjûn is dêrmei tenein brocht. Mar it liet ‘Moai, sûnder wjergera binne de Wâlden’ sil gau sa bekend wêze as de dichter derfan, deselde Harmen Sytstra. Tydskrift fan it Selskip, dêr’t er gâns wurk foar ferset hat, waard Iduna (1845), neamd nei de Germaanske goadinne fan de jonkheid. Iduna is no benammen bekend troch de nuveraardige, op it Aldfrysk inte, stavering, utering fan romantysk langjen nei in idealisearre ferline fan Fryslân en it Frysk. En fansels, guon piele graach mei stavering.

In staatsje fan de *Iduna*-stavering, hanneljend oer twa oxen dy’t it plak fan de tsjerkebou yn Nijlân oanjouwe, opmakke yn 1857 troch Marten H. Reidsma, skoalmaster yn, *of all places, Folsgeare* en oargelist te *Nijlân*:

“Diu tzerke to Nylond. Det dorp Nylond hearde èren ûnder é rómske miente fon Hartwert, huer en klêster stoed. Da Nylonder likwol bigriepen um self en tzerke to bowan end en ôfsûnderlike miente út to meitzian. Dá fon Hartwert wíeron der jen, men um’t se, sa’t likath, hit naut kèran koedon, kaem ma oenen, det er tua oxen [...]”.

(út: Sytse ten Hoeve, *De Nicolaaskerk van Nijland*, 2014)

It sitaat jout in yndruk fan wêr’t wy weikommen binne. It freget wol wat harsenskraabjen, mar der is wol út te kommen. It mei in gelok hjitte dat dy stavering net mear brûkt wurde hoecht.

g.a.

Yn dit nûmer it lêste part fan Wolter Jetten syn oersetting fan in artikel oer *runen*, bydragen fan Sytze Hiemstra oer û.o. *taalrjochten en steatsgrinzen* en oer de betsjutting fan prof. dr. *Reinier Salverda* foar it Frysk, fan Bertus Postma oer *plaknammepolityk* en de hobbels dêrmei anneks, fan Rommert Tjeerdsma oer de *tastân yn de grutte en lytse wrâld* en in royale resinsje fan dr. Gjalt Zondergeld fan de lêste roman fan deselde Tjeerdsma. Boppedat nijsgjirrige artikels fan Ed Knotter oer de *taalnoarm by de Afûk* en fan Anton van der Ploeg oer de *betinking by de Upstalsbeam*. In ryk ferskaat dus oer saken dy’t ús as redaksje en meiwurkers oan it hert geane.

De haadsamler

By de foarside:

Betinking fan de Slach by Warns yn 2011 (ynset: Reinier Salverda sprekker yn 2013). Foto’s: Jan Romkes van der Wal.

Snipers

Lês, lear en ferwûnderje

Yn in lanlike krante stie op 28 aug. 2014 in kollum oer de taalsitewaasje yn Wales. Inkelde priuwkes (en ferfang no en dan 'Wales' troch *Fryslân*). Yn de jierren '50 waard sein, oer fyftich jier bestiet it *Welsk* net mear. Itselde is doe en troch de iuwen hinne sein oer it Frysk. Bertus Mulder skreau in jiermannich ferlyn oer 'de miskende taaiheid fan it Frysk' (2007). Hy woe der ek net oan. Dy taaiens wie trouwens wol nedich. Yn 1536 waard Wales by Ingelân foege en waard de taal ferbean foar eltsenien mei in iepenbiere funksje. Yn 1870 (!) waard de taal yn it ûnderwiis ferbean en dy't it brûkte, koe fan master of juffer op 'e hûd krije. Mar der kaam protest. Ingelsktalige plaknammebuorden waarden oerferve, hjoed-de-dei is elts plaknammeboerd net allinnich dûbeltalich, mar ek parkeeroanwizings ensfh. binne dat. Yn 2011 waard it *Welsk* ta offisjele taal ferklearre en moatte oerheidsynstânsjes tenei al har meidielings *dûbeltalich* opmeitsje, krije bern oant sechtsjin jier in pear oere of alle oeren les yn it *Welsk* en hawwe *Welsk*praters it rjocht om op it wurk, foar it gerjocht en yn it sikehûs *Welsk* te praten. Mei as klapper: yn de *Welske Steaten* wurdt wiksele tusken Ingelsk en *Hollânsk* (pardon: '*Welsk*') en krije de Ingelsktaligen in koptelefoan mei simultane fertaling op.

Lykwols, it snijt net altiten roazen en anjelieren en is it net allegearre sjerp en hunich. Yn somlike doarpen stjert de taal yndie út en net mear as in fjirdepart fan de skoalbern praat *Welsk*. Yn de stêden wint it tal praters lykwols oan: politisy, amtners, dokters, fakbûnslju en dy fan it wolwêzen leare de taal oan. It is wol faak *loai* *Welsk* (ferl. *bryk* Frysk), mei flaters dus; de oanlearders prate it net flot, ek net thús of mei freonen. Der is dêr en by ús noch in wrâld te winnen ...

g.a.

Ús eigen Taal (16)

It rjocht fan ‘ús eigen taal’ om ‘keninginne’ te wêzen yn ‘ús eigen lân’

YN in ‘Taalpost’-berjocht, dat ik altiten digitaal tastjoerd krij, trof my in ferslach fan Karin Dedecker fan in debat yn Flaanderen oer minderheidstalen yn Kanada en Belgje.¹ Omdat it in Hollânsktalich ferslach wie, set ik it meastepart foar ús lêzers oer yn it Frysk. My tinkt dat der hiel goed konklúzjes oan te ferbinnen binne foar it Frysk yn Fryslân.

Autochtoane talen hearre in streekje foar te hawwen op talen fan ‘ynkommelingen’

Op tiisdei 18 febrewaris 2014 waard der in debat holden oan de fakulteit letteren fan de Antwerpenske kampus (KU Leuven) oer ‘Minderheidstalen in Canada en Belgje’. De Kanadeeske professor Lynne Bowker fersoarge de ynlieding mei in wiidweidige skets fan de taal(politike) situaasje yn har thúslân. Dêrnei folge der in iepenbier debat tusken Peter De Roover en Philippe Van Parijs. Filosoof Van Parijs is ûnder mear bekend wurden troch syn boek ‘*Linguistic Justice for Europe and for the World*’.

Petearlieder Luc van Doorslaer frege oft der in ûnderskied makke wurde mocht tusken *tradisjonele* talen en talen fan ynkommelingen (it moaie Flaamske wurd ‘inwijkelingen’ wurdt brûkt). Sa’n ûnderskied wurdt ek makke yn it ‘*Europeesk*

Sytze T.
Hiemstra

Hânfêst foar regionale talen of talen fan minderheden’, dat troch Nederlân ratifisearre is foar it Frysk as ‘*minderheidstaal*’, en dat dus net beskôge wurde mei as in *regionale* taal of in *streektaal*, lykas bygelyks dien wurdt mei it Leechsaksysk of Limboarchsk, en fansels al hielendal net as in ‘allochtoane’ taal.

Hawwe it Finsk of Litousk mear rjochten yn Jeropa as it Arabysk of Turksk, ek al hawwe dy lêste beide folle mear sprekkers yn de Europeeske Uny? Foar Peter De Roover wie it andert ‘ja’. Hy wiisde ûnder mear op de hege ekonomyske en maatskiplike kosten fan offisjele ‘meartaligens’. De rjochtsfilosoof Philippe Van Parijs stimde him dêryn mei.

Nije talen dy’t tagelyk mei ‘inwijkelingen’ in lân ynkomme, hawwe oftewol in *legere* status as de lokale taal (it Turksk of Arabysk yn Flaanderen) oftewol in *hegere* (eartiids it Frânsk, hjoed-de-dei it Ingelsk om Brussel hinne). Yn beide gefallen binne der foar Van Parijs arguminten om de *oarspronklike* taal foarrang te jaan.

Sosjale gearhing

Sprekkers fan nije talen mei in legere status kinne neffens him mar it bêste de taal leare fan de streek dêr’t se wenje wolle, omdat oars de *sosjale kohezje* yn de ferdrukking driget te kommen. Foar minsken dy’t inoars taal net kenne, is it slim om ‘meinoar’ te libjen. It tekoart oan kennis fan de pleatslike taal keart boppedat de *sosjale mobiliteit* fan de nijkommers op en

---

¹Taalpost fan it *Genootschap Onze Taal*, nû. 1534 (fan 21 febrewaris 2014); ferslach fan Karin Dedecker (d.d. 19-02-2014; www.nieuws.be).

dat liedt ta ekonomyske efterstân. Boppedat is kennis fan it Nederlânsk needsaaklik om *folweardich boarger* wêze te kinnen yn Flaanderen en om dêr bygelyks it politike en maatskiplike debat te folgjen of om deroan diel te nimmen.

Foar de praters fan talen mei in *hegere* status is it de baas en lear de taal fan it lân dêr't se hinne tein binne. Van Parijs tinkt dêrby benammen oan ynkommelingen út de rike lannen dy't Ingelsk prate. De trije arguminten foar talen mei *legere* status binne dan net allegearre likefolle fan tapassing. Ingelsktaligen hoege almeast gjin kennis te hawwen fan it Nederlânsk om de holle ekonomysk boppe wetter hâlde te kinnen. Mar Van Parijs sjocht wol trije oare redenen. *Trije arguminten:*

1. De *earste* neamt Van Parijs '**parity of esteem**'. Dat kin men likernôch oersetten mei '*fan wjerskanten lykweardich respekt*'. As Ingelsktaligen wegerje om Nederlânsk te praten, jouwe se blyk fan in soarte fan delbûgjend koloniaal hâlden en dragen dat ôfkard wurde moat.
2. It *twadde* argumint hjit by Van Parijs '**kindness driven agony**', in wrakseling of tamtaasje (kwelling, smert, kwolm) dy't troch in foarm fan *goedwilligens* oproppen en oanstjoerd wurdt. Nederlânskpraters skeakelje út in soarte fan *freonlikens* wei gau op it Ingelsk oer as de peteargenoat it Nederlânsk net praat. Mei grif goede bedoelings leit de Nederlânsktalige him- of harsels dan in beheining op troch de sprake fan de oar as kommunikaasjemiddel te brûken. Dat liedt derta dat de swakkere taal *ferkrongen* wurdt troch de sterkere as de brûkers fan de swakkere ek de sterkere behearskje en soks oarsom nê't it gefal is.
3. By einsluten hat eltse taal it rjocht om earne '**Queen**' (*Keninginne*) te wêzen en op ien beskaat grûngebiet as de **wichtichste** taal te jilden. Lit it Frânsk oer de hiele wrâld mear praat wurde as it Nederlânsk, yn Flaanderen is dat net it gefal. In taal *sûnder* territoarium dêr't dy taal de *baadrol* spilet, hat it tige dreech om him te hanthavenjen.

It earbiedigjen en achtsjen fan alle trije motiven neamt Van Parijs, dy't sels ek meartalich is, in saak fan '**linguistic justice**'.

It eigentlike doel fan ús taalbeweging

As ik soks lê, dan komt my as fansels Douwe Kalma wer yn it sin, dy't al in ieu lyn as geniaal en fisionêr jongfeint fan noch gjin tweintich jier oer de 'beweging' ûnder mear it neikommende skriuwt: "Ho lange tiden fen striid der ek foarby gean moatte, ear't wy it birikke, jimmer bliuwt it eigentlike doel fen ús taelbiweging, det de fryske tael wer komt yn 't bisit fen al hjar rjochten, det hja dos wer wirde scil de **hearskjende** [*!, sth*] tael yn **ús lân** en it Hollânsk allinne op ús skoallen leard wirdt, om ús bûten it lân dochs rêdde to kinnen; en det, mochten de hollânske ljuwe hjiryn oanlieding fine yn kommende tiden de fryske taelstriid mei lytse en feninige middeltsjes tsjin to wirkjen – ta hjar eare moat sein wirde, det dit hjarren ûnwirdich wêze scoe – hja allinnich de skild der fen binne, det ús striid, nou-tiids inkeld miend tsjin hjar sprake, keard wirde koe tsjin hjarren sels." ² Wiere en jitte jimmeroan ynspirearjende wurden.

Eigen taal ... earste taal!

Mutatis mutandis, dus mei wat omsettings, leit de konklúzje foar Fryslân nochal foar de hân. It Frysk moat de **earste** taal wurde yn ús eigen Fryslân: **Eigen taal ... earste taal!** Gjûn nij lûd yn Fryslân. It is in saak fan *rjochtfeardigens*. Soks hat ús as *Jongfriezen* altiten tige oansprutsen!

Op dy grûnslach en yn dy tradysje krewearret de *Jongfryske Mienskip* (ek) foar Frysktalige plaknammen (bgl. yn de gemeente *Súdwest-Fryslân*) en hawwe Jongfriezen aksje fierd foar in Frysktalige namme foar in nije fúzjegemeente, wêryn't de gemeentenamme 'De Fryske Marren' ûnderwilens de slach wûn hat fan it temûk ynfierde en o sa anty-Fryske 'De Friese Meren'.

Benammen ús tige achtenearre Jongfries *Bertus Jans Postma* is al jierren steech en stânfêst dwaande om te striden foar ús 'natuerlik' en 'fanselsprekkend' rjocht op offisjele Frysk- (of oare eigen)talige plak- en gemeentenammen. Tefolle

²Douwe Kalma, 'Oer de Biweging', út: 'De Jongfryske Biweging' (1915); opnommen yn: D. Kalma, *De Fryske Skriftekennisse fen 1897-1925*, diel II (foartsetting karlêzing). Dokkum: Fa. J. Kamminga, 1931, s. 5-6. Yn in noat ûnderoan side 6 heakket Kalma deroan ta: "It liket my ta, det men yn Hollân, dêr't men ek sa folle fieling hat for de flaemske biweging, oan sok sizzen gjin niget hat."

Fryske gemeenten litte it op dat stik hjoed-de-dei noch slim sitte.

Dêr sille wy de kommende jierren, tinkend oan Van Parijs en Kalma, hieltiten mar wer foar stride moatte, ek al sil it foar 'ús eigen taal' op gâns mêden in lange en drege opjefte wêze. In oare wei is der lykwols net ...

Yn memoariam

Piter Dykstra †

Sneintemoarn, 17 augustus 2014 is Piter Dykstra ferstoarn, trou lêzer fan *Lyts/Nij Frisia* en besiker fan mannich Fryske gearkomste, û.o. fan it jierlikse treffen fan Jongfriezen – as dat teminsten yn Ljouwert plak fûn. Oars waard it reizgjen him te beswierlik.

Piter Dykstra kaam yn 1923 te Harich op 'e wrâld yn in otterdoks-herfoarme fermidden. Hy krige in beurs fan it Rengerslien en folge it gymnasium yn Snits, die dêrnei de stúdzje teology te Grins. Nei it kandidaatseksamen teology gyng er oer nei klinyske psychology; it leauwe liek dêrby net it grutte beswier, wol it berop fan dominy.

Hy hat nei de stúdzje yn Amsterdam wurke en dêr troffen wy elkoar op de Fryske studinteferiening *Cygnus Resurgens*. Letter kaam er op de universiteit fan Grins te wurkjen en wy gyngen nei Ljouwert. Doe belle er wolris om mei te silen, hy hie in skou yn 'e Gaastmar. Sa sylden wy op 'e *Hegemer Mar* en de *Fluezen*, dêr't wy de toer fan Balk en de bosken fan Gaasterlân sjen koene. De bân mei it plak en de streek dêr't syn woartels leine, is altyd bleaun. Soms hied er it deroer werom nei Gaasterlân ta. It is der nea fan kommen. Miskien mar in

gelok, it weromkommen wol wolris ôffalle.

Fjouwer jier ferlyn is er út Grins wei nei it *Sint Antony Gasthûs* yn Ljouwert ferhuze, neier by âldfaars grûn, mar ek ûnnoflike kontakten mei in kunde/freon yn Grins spilen in rol.

In jierrenlange freonskip is út de silerij ûntstien, dy't bleau – en bliuwt, soe men sizze wolle. Net dat wy elkoar de doar plat rûnen mar Piter wie trou en hertlik. Ús ferbûn, leau ik, oan de iene kant foaral it ferlet fan op 'e tiid op jinsels te wêzen, oan 'e oare it langst nei selskip en fertier mei oaren. Selskipswiet, sizze wy dan. Wy sille de freonskip misse! En wy net allinnich, ek syn freonen fan de JFM.

g.a.

Manifest: Eigen taal . . . earste taal!

Fryslân is net allinne in bestjoerlik-administratyf begryp, in namme fan in provinsje, in igebiet yn Nederlân en in pear gebieten yn Dútslân. It is mear. De namme Fryslân jout, foars as alle oare nammen fan provinsjes yn Nederlân oan, dat der in folk mei in eigen skiednis, eigen tradysjes, in eigen kultuer en in eigen taal bestiet: it Fryske.

Yn it Europa fan de nasjonale steaten hat it lang like dat der gjin plak mear wie foar folken sûnder in eigen steat. Dochs binne dy der noch. Sa ek it Fryske folk.

Yn it wieljende en brûzjende Europa fan hjoed de dei oppenearje har al dy folken sûnder steat, omdat hja nije kânsen sjogge. Kânsen op mear frijheid, mear mooglikheden op selsferwurkliking, mear mooglikheden op ûntjouwing. Dat jildt likegoed foar de Friezen.

Yn it ramt fan de hjoeddeiske Nederlânske steat hat it Frysk oant no ta net it rjochtlik plak yn it iepenbiere libben krigen, dat it neffens reedlike útgangspunten en demokratyske, beskaafde noarmen takomt. Dat betsjut dat der mear mooglikheden komme moatte foar de Fryske taal en kultuer om har te ûntjaan. Kneppelfreed hat yn it ferline it selsbewustwêzen fan de Friezen fersterke. Ut dy hâlding wei sille wy mei oertsjûging ynfolling jaan oan ús eigen takomst, sawol op sosjaal as op ekonomysk mêd.

De ynternasjonalisearring liedt ta in hieltyd tanimmend ferlet fan in Europeeske taal foar algemien gebrûk. De Ried is fan betinken dat dêrnjonken alle folken yn Europa, en dêrmei ek it Fryske folk, har grûnrjocht op frije taalkar dêryn útoefenje kinne moatte en sadwaande mear mooglikheden krije op in eigen ûntjouwing. It betsjut ek dat de âlde ferhâldings mei in sosjaal-ekonomyske, bestjoerlike, planologyske en kulturele oerhearsking fan ien steatssysteem feroarje moatte sille. Fryslân moat as bestjoerlike ienheid, as Europeeske regio, lykwols bestean bliuwe.

Om dy reden stiet de Ried fan de Fryske Beweging oan op de ynfiering fan in taalwet dêr't yn it Fryske taalgebiet it Frysk de status fan earste taal yn kriget yn iepenbiere libben, bestjoer, ûnderwiis en rjochtspraak. Dêrnjonken sil der in Frysktalige tillefyzje-stjoerder komme moatte ûnôfhinklik fan it Nederlânske mediabestel.

De Ried fan de Fryske Beweging ropt de Friezen en benammen harren politysy op om in antwurd te finen op de útdaging fan it nije Europa yn de geast fan dit manifest.

It Hearrenfean, 16 novimber 1991

Moeting fan de Friezen by de Upstal(s)beam yn 2013

Anton mei trije Fryske flaggen heech yn de loft

Yn de Midsieuwen troffen de fertsjintwurdigers fan 'e sân Fryske Seelannen (frije lânsgemeenten) inoar ienris yn it jier op de tiisdeis nei de Pinkster by de Upstal(s)beam by Auwerk (Auerk, Aurich-Rabe) yn East-Fryslân (Dútslân). Se soargen foar de rjochtsfrede en redendielden oer mienskiplike belangen. Sûnt dy tiid jildt dat plak foar de histoarikus Ubbo Emmius en gâns oaren as it 'alter fan de Fryske frijheid'. Sûnt 2004 hat it Friesisches Forum dy tradysje wer oppakt en organisearret by dy Upstal(s)beam in feestlike betinking foar alle 'frije' Friezen út Nederlân en Dútslân. Dêrby wurde net allinnich histoaryske foarfällen betocht, mar ek neitocht oer de betsjutting dy't sa'n tradysje hat foar de hjoeddeiske Fryske mienskip. Al in pear jier reizgje ik dêr mei in protte nocht hinne, geregeld beselskippe fan Syze T. Hiemstra (ek bestjoerslid fan de Fryske Rie).

---

*Anton van der Ploeg,
skriuwer Fryske Rie*

Betinking by de Upstalbeam yn 2013

Tiisdei 21 maaie (2013), de tredde pinksterdei, wie it wer sa fier: op 'en paad nei *Auwerk* foar de jierliks betinking by de *Upstalbeam*. Om't wy de freeds ek al foar it *Friesendroapen* fan de *Ynterfryske Rie* nei Hilgelân gean soene, wiene der, bûten my, gjin minsken fan de *Fryske Rie* by steat en gean mei. Allinnich yn 'e auto dus. Wat earder fuort as oars, want dan koe ek noch efkes it sintrum fan Auwerk oandien wurde. Om't de betinking de jûns net om seis, mar om sân oere begûn en net elts dêrfan op 'e hichte wie, hearde men hjir en dêr op 'e terraskes yn it sintrum al ús 'Westfrees' praten. In eachlûker yn it sintrum wie in hege maaibeam. Der stie nammers ek in hege peal neist mei in hoanne derop en my tinkt dat soks ek wol wat mei it Skiermûntseager *Kallemooifeest* te krijen hawwe sil.

Behalven de begjintiid, hie de manifestaasje sels dit jier ek in wat oar karakter as de jierren dêrfoar. De organisator, it 'Frie-

sisches Forum, hie besletten ris te besykjen om ta in wat oare opset te kommen. Dat betsjutte ûnder oaren dat der gjin politisy as sprekker wiene. De minsken waard frege om blommen mei te nimmen om it monumint te fersieren en lju dy't dat woene, koene sels wat sizze. Der wiene foar safter't ik neigean koe, sa'n hûndert minsken, wêrfan't in stik as fyftsjin út ús provinsje wei kamen. Benammen de jongerein fan ús provinsje wie goed fertsjintwurdige.

Arno Ulrichs, foarsitter fan it 'Friesisches Forum', fertelde dat de twadde pinksterdei by it monumint al in tsjerketsjinst holden wie yn it Platdútsk. Fierders hold er in ferhaal oer de histoarje fan de betinking en kaam sadwaande bygelyks op de sân *Fryske Seelannen*, de *Fryske rjochtspraak* yn 'e Midsieuwen en *Ubbo Emmius* (yn 1547 berne yn it East-Fryske Greetsiel as soan fan Emme Dyken en Elke Tjarda, en stoarn yn 1625 te Grins). Emmius waard letter heechlearaar Gryksk en skiednis oan en de earste rector magnificus fan de Grinzer Universiteit (1614). Hy wie ek de skriuwer fan in ferneamde skiednis fan Fryslân: *Rerum Frisicarum Historia* (útjefte: 1596 it foarste part en yn 1616 folslein) en ferklearre it monumint ta it alter fan de *Fryske frijheid*.

Nei him gie drs. Wiebe Hoekstra, Frysk histoarikus út ús Sint Jânsgea, benammen yn op de argeology fan de lokaasje. Hy wiisde derby op in *pingo* (in oerâlde dobbe dy't út de ûndergrûn wei fan wetter fersjoen wurdt), dy't yn 'e direkte omkriten te finen is. Dy pingo's hiene foar de minsken yn it ferline ek in magyske betsjutting.

Dr. Marron Curtus Fort (1938, Boston) in Amerikaansk-Dútske germanist, dy't yn East-Fryslân (Lier [Leer]), wennet, hie as lêste sprekker in pleit yn en foar it *Sealtereske* Frysk ('Saterfriesisch') fan *Sealterlân* (Seelterlound; Saterland), in oan ús Frysk besibbe taal dêr't er gâns yn en oer publisearre hat (bgl. in wurdboek en folksferhalen) en altiten o sa aktyf foar wie.

Dêrnei waarden briefkes rûnparte en hawwe wy mei-inoar it earste en it fjirde kûplet fan it East-

Fryske folksliet songen. It spriek fansels dat wy doe spontaan ek ús (Westerlauwersk) Frysk folksliet noch hearre litten hawwe.

Oan 'e ein betanke Ulrichs de minsken foar harren oanwêzigens en noege er de lju út ek ris oer in wat oare opset fan de betinking nei te tinken. Al mei al hie de gearkomste wat beslettens, wie it wat mear op it gefoel rjochte as dat ornaris it gefal is mei de mear offisjele taspraken.

It begûn oan 'e ein fan 'e betinking sa stadichwei wat te miggeljen, mar wy koene noch aardich droech kafee 'Kukelorum', net fier fan it betinkingsplak ôf by de slús yn it Ems-Jadekanal (Iems-Jadekanaal), ynstappe. Lykas alle jierren wie it dêr wer in tige gesellige sit mei in noflik neipetear. It liket my persoanlik wol ta dat de minsken fan ús eigen Fryslân en dy fan East-Fryslân hieltiten makliker mei-inoar oan 'e praat reitsje. Dat is ek wat de *Fryske Rie* neistribbet. Krekt foar tsienen yn 'e rein en mei in stadichoan oanheljende wyn gong ik op hûs oan en wie om healwei tolven wer thús, mei in tige tefreden gefoel.

Faaks komme jo in oar jier ek ris! **Net stinne, mar derhinne ...**

Anton van der Ploeg is skriuwer fan de Fryske Rie en wie oant syn pinsjonearring beliedsmeiwurker foar projekten by de ôfdieling 'Wetter' fan de provinsje Fryslân

Griis, allinnich mar griis??

Gjalt Zondergeld

Rommert Tjeerdsma hat mei syn roman 'Ferliezers', útjûn troch de KFFB, in nijsgjirrich boek skreaun. Foar in protte lêzers faaks in ûnwierskynlik boek. Der binne in protte Fryske romans en ferhalen publisearre oer de besettingstiid, mar dit boek foarmet neffens my wol in útsûndering. Dochs wie sa'n boek sa njonkelytsen wol te ferwachtsjen. De lêste tritich jier binne de mienings oer de betsjutting fan de besettingstiid frij sterk feroare. Yn 'e eagen fan L. de Jong, J. Presser en H.W. von der Dunk wie de Dútske besettingstiid krekt as de Tachtichjierige Oarloch tsjin de Spanjerts in striid op libben en dea foar it fuortbestean fan ús folk en frijheid. Hans Blom, de lettere direkteur fan it NIOD, sette yn 1983 útein mei in taspraak dêr't er syn fakgenoaten yn oantrunet net mear út te gean fan de tsjinstelling 'goed en fout', want dat wie neffens him in fer-

falsking fan de skiednis. It wie net sa, dat it Nederlânske folk yn te dielen wie yn goeden en ferkearden. De measte minsken loeken har neat fan 'e oarloch oan, begriepen einliks net wat der spile, mar tochten allinnich oan harsels om sa goed mooglik troch de tiid te kommen. Hja wiene lykas it biedwurd fan it *Trijemanskip* fan 'e Fryske Beweging yn oktober 1940 net pro-Dútsk en ek net anty-Dútsk. Hja wiene net iens pro-Frysk of pro-Hollânsk, net swart en net wyt, mar allinnich mar *griis*. De oarloch wie wol lêstich, men koe net alles mear keapje, de kofje wie striemin surrogaat, tabak wie op it lêst net mear te besetten en alles wie op de bon. Bytiden waard der ek noch bombardearre of sketten en der foelen ûnskuldige boargers. Dy opfetting fan Blom is troch de grutte mannichte oernommen. It wie ek in moai ferlechje foar it net sa heldhaftige ferline fan in protte minsken of harren âlden.

De wichtichste oanhinger fan Blom wie Chris van der Heijden mei syn suksesboek *'Grijs Verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog'* (2001). Hy wurke it tema fan Blom tige radikaal fierder út mei troch in protte ferset, lykas dat fan 'e tsjerken, net iens te neamen. De measte minsken wiene griis, dêr kaam it op del. Tjeerdsma hat no in byld jaan wollen fan typysk grize minsken. Mar is him dat slagge? It liket der yn it earstoan wol op. Syn heldinne Froukje is in kantoarfanke yn Ljouwert, iennichst bern, dêr't de heit fan de hiele oarloch troch úthâldt dat er neutraal is. Dus eigentlik griis. Syn bêste freon en buorman is NSB'er, al fan foar de oarloch ôf, en in idealist neffens heit. Heit lêst alle dagen de ferkearde *Friesche Courant*. Fan yllegale blêden hearre wy neat. Hy harket altiten nei de NSB-omrop, op snein graach nei it radikaal nasjonaalsosjalistyske kabaret fan Paulus de Ruiters, dúdlik antysemitysk (mar dat wurdt net yn it boek sein). Mem giet alle sneinen nei tsjerke, heit giet allinnich mei nei de krysttsjinst. Froukje giet net nei tsjerke. Wy hearre dus ek nea wat oer it tsjerklik ferset, de iepenbiere preken tsjin de Joadeferfolging, de Arbeidstsjinst, de NSB en it deastjitten fan gizelders ensfh.

Froukje hat al trije jier ferkearing mei Jan, in echte sokses, ôfgrysliek sleau. Jan hat gjin wurk, kin gjin wurk hâlde. Froukje betellet as se nei de bioskoop geane. Froukje is tige romantysk, hâldt fan 'e natoer en fan romantyske boeken lykas 'Gejaagd door de Wind', en liket folslein ûnnoazel. Mar hja hat wol Mulo hân krekt as Jan. En dat betsjutte noch wat yn dy tiid. Froukje is o sa foarsichtich

mei de leafde. Hja stiet Jan wol in inkeld tútsje ta, mear net. Dan wurdt it oarloch. Wy hearre neat oer Koarnwertersân, oer it bombardemint op Rotterdam, de earste twa jier fan 'e oarloch wurde oerslein.

Troch de besetting feroaret der yn it begjin net folle, it is allinnich in bytsje ferfelend om't men net alles mear keapje kin. Jan kriget ynienen wurk yn Dútslân, noch wol frijwillich. De feint fan Marleen, de kollega fan Froukje, nimt tsjinst foar it Eastfront. Fanselsprekkend hat er him dronken fiere litten. Op krystjûn 1942, heit en mem binne nei tsjerke, moetet Froukje yn 'e bioskoop de man fan har libben: Oberleutnant Werner Bergmann, piloat fan in Messerschmidt. Hy is in grutte 'edelgermaan' mei syn freonlike laits en syn goede omgongsfoarms. Hy fynt de oarloch ferskriklik (syn âlden en syn faam binne al omkommen), mar it moat no ienkear en hy hâldt fan fleantugen. Syn kriichsaventoeren wurde spannend en wiidweidich beskreaun. It binne wiere helden. Oer it ferset hearre wy neat: de 'Overval' yn Ljouwert komt bygelyks net op it aljemint. As Jan werom komt, is de leafde tusken Froukje en Werner noch gjin dúdlike saak. Jan dûkt ûnder, om't er net werom wol nei Dútslân, net út politike oertsjûging, mar út klearebare eangst dat er omkomme sil troch in Ingelsk bombardemint. Hy nimt op de pleats it plak yn fan in Joadske ûnderdûker, dy't in minne fint is en fuortstjoerd wurdt troch de omke fan Froukje. Dêr komt Jan no telâne. Omke is net fan it ferset, hy hat allinnich ûnderdûkers om 'e sinten, fansels. As Froukje it útmeitsje wol mei Jan, wurdt er ynienen in minne fint en ferkrêftet har. Werner wurdt net alhiel sûnder wrakseling akseptearre troch de neutrale heit en mem. Froukje jout har oan him nei't hja ék noch ferkrêfte is (mar dat woe se eins wol) troch de slachtersjonge, dy't in eachje op har hat. De ein moat wol ferlies wêze, hoewol't Froukje it nije libben yn har krekt fielt op it momint dat se by de befrijing keal skeard wurdt troch in oerstjoere mannichte. Dy minne Jan hat har oppakke litten. Hy is fansels by it ferset gongen by de befrijing.

Tjeerdsma hat wol foarbylden hân dêr't er goed nei sjoen hat. Ik tink benammen oan 'Het Wolfsgedij' fan Theun de Vries (1965) en 'Pastorale 1943' (1948) fan Simon Vestdijk. *Mopsie* yn it boek fan De Vries komt ek út in griis gesin, tsjerklik tige frij-sinnich, mar har broer wurdt fersetsman en troch Mopsie ferret, lykas as se dat docht mei har Joadske

frijer. Hja einiget as Moffehoer. De Vries beskriuwt har delgong sa masterlik, dat men in grut meilijen mei dat minne karakter kriget. Krektsa mei *Marie*, in slûchslim boerefamke yn it boerelân fan Vestdijk. Krekt as Froukje falle dy froulju foar it unifoarm. Mar der is in grut ferskil. De karaktertekening is troch De Vries en Vestdijk hiel goed útwurke. Dat kin men fan Tjeerdsma's heldinne net sizze. Froukje ropt gjin meifielen wekker, gjin oandwaning. Sy wit dat de Joaden, nuvere minsken dy't hjir neffens in protte lju einliks net thúshearden, weifierd binne nei Poalen. Om dêr te wurkjen lykas de minsken sizze, mar it docht har neat. Hja wurdt der net oars fan. Fan karakterûntjouwing gjin sprút, hiel oars as by De Vries en Vestdijk.

By Tjeerdsma is dat alles fierstente plat. Mar is it ek in *griis* boek lykas Van der Heijden en Blom wolle? Dan soe syn opset slagge wêze. Neffens my is dat net it gefal. Wêrom net? Om't Van der Heijden en Blom it sels it by de ferkearde ein hawwe. Al-teast neffens my en op 't heden gelokkich ek wer neffens wat mear histoarysy. Men koe hielendal net griis wêze yn 'e besettingstiid. Neutraal wie gewoanwei net mooglik. Ier of let stie men foar de kar. It stânpunt fan beide histoarysy doocht dus net. En dat hat Tjeerdsma no krekt hiel moai, sûnder it sels te wollen, oantoand. De minsken yn syn boek binne wol griis, mar hja hawwe de kar dien foar it 'Feldgrau' fan 'e besetters.

Is it in pro-Dútsk boek? Men soe it hast sizze. De Nederlânske jonges doge hielendal net; it ferset ek net (de NSB-buorman wurdt samar fermoarde, hoewol't er gjin minske kwea dien hat). Net allinnich Froukje en oare famkes mei Dútske frijers wurde hurd oanpakt, ek in buorfrou dêr't de man fan jitte yn 1938 foar de NSB betanke hat (tige ûnwierskynlik). Mar dêrfoar: de Dútske frijer fan Froukje is yn ien wurd in prachtkeardel en net allinnich uterlik; de NSB-buorman kriget alle kânsen it goede fan 'e besetters en harren freonen út te lizzen (it ôfskaffen fan it fytsplaatsje; de ynfiering fan de bernetaslach en it ferplichte stellen fan it sikefûns; de goeie wurkleazensbehandeling; de goeie fertsjinst fan boeren; de striid tsjin it ferskriklike kommunisme). It liket der wol op, dat it boek pro-Dútsk is. Dochs kin ik dat einliks net leauwe. Tjeerdsma hat besocht om syn lêzers dúdlik te meitsjen, dat der ek goede Dútsers wiene, dy't gewoan harren soldateplicht diene, en dat der ek minne Nederlanners wiene. Hy hat it allinnich in

bytsje oerdreaun.

Dr. G.R. Zondergeld is histoarikus en promovearre op 'De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen' (Leeuwarden: De Tille, 1978).

PRORAIL EN DRONRIJP

ProRail hat it by Dick Jongman fan Feanwâlden bedoarn: de spoarbehearder spuitet alle blommepracht oan it spoar dea en yn in petear mei ProRail waard Jongman fan in 'afpoeiermantelpakje' ôfsâlte (LC, 18 augustus 2014).

It spoarfolk leit yn Menaam ek op in minne namme. In Frjentsjerter maat wiisde my okkerlêsten op it dûbelsidige doarpsnammeboerd 'Dronrijp' op it stasjonsperron op Hatsum ûnder De Ryp. In freonlike Menamer wethâlder hat ProRail doe oan it ferstân brocht, dat *Dronrijp* 'Dronryp' wurden wie. Mar ProRail wie sa freonlik net. Foar de ferbettering moast in knoarre jild op 't kleed komme: € 150.000 - € 200.000 (dêr wiene oars wol de kosten fan de beide plaknammebuorden yn begrepen!). De Menamer brune koe dat lykwols net lûke.

Lit my in ferliking meitsje mei de namme-omset yn 1989 yn Tytsjerksteradiel en mei dy fan op 't heden yn *De Friese Meren*. Yn Burgum gie it om goed 50 letters - 52 as ik goed teld haw. Útgeande fan de ProRail-priis fan € 150.000 - € 200.000 de letter en rekkenjende mei in jierlikse ynfloasje fan 1,8%, hie de omset yn Burgum tusken de fl 11.116.000 en fl 14.820.000 kostje moatten en dy op 'e Jouwer tusken de € 750.000 en € 1000.000 (mar op 'e Jouwer hat it b. en w.-kolleezje sward, dat de nije namme mei € 200.000 te bestuiverjen wie.

De spoarpriis leit fierstente heech. Lykas yndertiden de PTT in protte jild slaan woe út de taalferoaring yn de Tytsjerksteradielster gemeente- en doarpsnammen, woe ProRail ús gemeente in kaptaal ûntlúzje. En dat om mar ien letter. De jildwolven ...

Bertus Jans Postma

Boargemaster en Preker

Briefwiksel

Oan: boargemaster T. van Mourik
Bitgummole, 4 novimber 2013 (14:05)
Tige achtbere boargemaster,

Fan 'e moarn 'politie.nl' op myn Toshiba-skerm hân. '9045 PV' derop skreaun en doe seach ik Corine van Gils-de Goeij en Haven te stean.³ Dy hiene (in part fan) har wurk yn 'Menaldumadeel' – stjerrende wier, yn *Menaldumadeel*. Dêr woe ik har op wize. Sadwaande oan it skriuwen. Ik moast myn namme mar opjaan, adres, doarpsnamme, telefoannûmer en eameladres. It doogde lykwols net alhiel: 'Bitgummole' soe mis wêze. Wat dan wól goed wie? Ik wist it net. Nóchris skreaun. Sokssawat as dat by riedsbeslút fan aprilmoanne fan 2009 de âlde, Hollânske namme by it âld-izer lein wie en dat ús eigen, eigentalich 'Bitgummole' lang om let de offisjele namme wurden wie. Polysjes hiene har mar oan it oerheidsbeslút te hâlden. Ik koe myn berjocht lykwols net ferstjoerd krije.

Ik kom jo op 'e lije side oan om help. Jo binne grif by steat om de nammeferfalsking by hermandad rjocht te breidzjen. Wol soe ik stomme graach meiertiid witte wolle hoe't ien en oar betard is. Om my hoecht de ferantwurdlike net efter de traaljes, mar in leksum soe gjin kwea kinne.

Mei Bitgummoolster achtinge,

Oan: boargemaster T. van Mourik
Bitgummole, 31 desimber 2013 (16:50)

---

³Frou Van Gils en Haven binne de beide kritepolysjes ('wijkagenten' yn it Hollânsk) yn ús gemeente.

*Bertus Jans
Postma*

Tige achtbere boargemaster,

Sûnt de Nasjonale Ombudsman mei syn wurk begûn is, like der wat feroare te wêzen yn it ferkear tusken oerheid en boarger. Mar likegoed haw ik noch gjin beskie krige op myn skriuwen oan jo fan 4 novimber 2013 (14:05) oer myn ûnderfinings mei de polysje. En dat soe 'k dochs wol binnen net te lange tiid graach hawwe wolle.

Lok, seine, frede yn 't nijjier!
Bitgummoolster achtinge,

Oan: B.J. Postma
Menaam, 14 jannewaris 2014 (18:37)
Achte hear Postma,

Dit is misgien by my. De mail is tusken wal en skip te lane kaam. Ik gean er achter oan en jo hjeare fan my.

Groetnis,

Oan: boargemaster T. van Mourik
Bitgummole, 8 maaie 2014 (19:51)
Tige achtbere boargemaster,

Ik bring jo ús skriuwerij nochris yn 't sin, myn briefkes fan 4 novimber 2013 (2:05) en fan 31 desimber dêroan (16:50) en jowes fan 14 jannewaris 2014 (18:37). De hinne-en-wer-skriuwerij is net botte befredigjend ferrûn, tinkt my: dy 4de fan novimbermoanne is al mear as in healjier lyn.

“Friezen binne grutsk en wolle in fatsoenlik andert krije as hja wat oan de pleatslike oerheid freegje.” (Minister Plassterk, *LC*, 15 april 2014, side 2)

Achtinge,

Neiskrift

Op 5 juny troffen boargemaster en ik inoar yn de riedseale. Ik brocht him yn 't sin, dat ik nei ús briefkjen nóch net wist, oft er de polysje al ta Mena-meradiel en Bitgummole bekeare kinnen hie. Binnen fjirtjin dagen soe 'k andert krije, dat seid er my ta. Goed 7 wike neitiid hie ik noch neat fan him heard en hie ik myn nocht: "It is [oars] better datstû neat ûnthjst, as datst ûnthjst en it net neikomst"

(Prek 5:4). Mar hoe fertel ik boargemaster dat?

Op 26 july lei de oersetting fan alle skriuwerij klear foar de Nasjonale Ombudsman. Faaks koe dy boargemaster sa fier krije, dat er syn tasizzing neikaam. Mar in pear dagen letter, 28 july, skille de polysje: 'it wie in fersin oan ús kant' en 'wy hearre in klacht yn 't Frysk te lêzen'. Yn de ûnderstelling fan 'alles sal regkom', hoegde de Ombudsman net mear yn it spul behelle te wurden.

Gean foar it Frysk

Sytze T. Hiemstra

Reinier Salverda op it Reaklif

Op freed, 29 novimber 2013 naam prof. dr. Rei-nier Salverda ôfskied fan de Fryske Akademy as direkteur-bestjoerder. Salverda gong mei pinsjoen. By dy gelegenheid waard in symposium 'Fryslân en de wrâld' organisearre. Sadwaande hawwe ik en myn oare helte ôfskie fan him nimme en him jitrís tank sizze kinnen foar syn grutte fertsjinsten foar Fryslân, net allinnich foar de Fryske wittenskip, mar ek foar syn oanhâldende belangstelling foar en bydrage oan de Fryske beweging.

Reinier Salverda tocht mei, doe't ik (mei help fan inkelde oaren) yn 2008 it 'Oanfalsplan Frysk' (ûndertitel: 'Nei in fersterking fan de posysje fan it Frysk yn alle maatskiplike domeinen'; oan te klikken op www.ffu-frl.eu) skreau, en wy koene út

en troch ek op syn keamer yn de Fryske Akademy gearkomme. Dat wiene dêr ynspirearjende en motivearjende gearkomsten. En soks wie benammen te tankjen oan Salverda. Hy loek him neat oan fan in inkelde provinsjale politike galspuier, skerpsliper en dwersbongel, dy't ornearre dat de Akademy-direkteur syn aktiviteiten mar beheine moast ta it bestjoeren en ta de wittenskip. Krekt as soene wittenskip en Fryske maatskippij los faninoar sjoen wurde moatte en kinne. Sok benypt tinken wie Salverda lokkigernôch frjemd. Ik tankje him op dit plak foar syn belangstelling, ynspirearjende ideeën en syn kennis fan saken. As in echte 'wrâldboarger' koed er de Fryske problemen treflik yn in mondiaal perspektyf sette.

Taal en wurk

Nei syn stúdzje Nederlânske taal en letterkunde die Salverda fan 1976 ôf yn Amearika promoasje-ûndersyk by de wrâldferneamde prof. Noam Chomsky (*Massachusetts Institute of Technology* yn Cambridge yn de Feriene Steaten), waard er letter dosint Nederlânske taal en letterkunde oan de *Universitas Indonesia* yn Jakarta (1981-1989) en dêrnei heechlearaar oan it University College yn Londen (1989-2006).

Doe't Salverda yn Jakarta oankaam, sa hat er my wolris ferteld, wie it earste dat se seine: 'Jo witte dochs dat it Nederlânsk hjir ôfskaft is. Yndonesysk is de offisjele taal, en jo krije trije moanne om dy te learen. Sadwaande hiene wy alle moarnsskofften les.'

Trije moanne ... Soks soe dochs ek yn Fryslân mei it Frysk kinne moatte? In kwestje fan bewuste taalpolityk.

En dan komt er yn 2006 nei Fryslân om direkteur-bestjoerder te wurden fan de Fryske Akademy. Hy trof dêr in Akademy oan dy't yn in finansjele en bestjoerlike krisis siet. Der moast fiks besunige wurde, winliken noch altiten. Nettsjinsteande dat slagge it him om de latte sa heech te lizzen en te hâlden, dat in fisitaasjekommisje it Akademy-wurk yn 2009 as *tige goed* beoardiele. In boppeslach.

Yn 2002 makke Salverda sels noch diel út fan in fisitaasjekommisje en kaam er út Ingelân wei yn de kunde mei it krewearjen fan de Akademy. Fryslân wie him net ûnbekend, want syn âlden kamen derwei en hy gong dêr wol op fakânsje. Ek al waard der thús yn Arnhim gjin Frysk praat, dochs heinde Salverda wol wat fan it Frysk op, bgl. yn de foarm fan lieten en sprekwurden. Doe't er tolve wie, is er sels ris oan in kursus Frysk begûn. Pas yn syn Yndonesyske perioade wurdt Salverda him bewust fan syn Fryske woartels. Oeral kaam er dêr it logo fan Friesche Vlag-kofjemolke tsjin. De kij dêre kamen út Fryslân en gâns Friezen hawwe yn de koloniale tiid in rol spile op Java en oare eilannen. Syn earste jierrede oan de Fryske Akademy hold er al yn it Frysk, al moast de rest fan de middei noch wol yn it Holânsk.

Nei in pear jier haw ik Salverda te witten dien, dat it my net mear opfoel dat er yn it Frysk tsjin my prate. En dat moat dochs wol as in kompliment opfette wurde. Hy wie dus ien fan 'ús' wurden. Dat koe fan Hâns Wiegel en Ed Nijpels, guon

nije boargemasters en oare pommeranten yn Fryslân net sein wurde. Net sa snoad fan sokke lju, wie en is Salverda fan betinken.

It slagge Salverda yn 2011 ek noch om mei de KNAW en de provinsje in beslút te nimmen oer nijbou fan € 7 miljoen. Wer in boppeslach. Salverda hat boppedat mei krêft en kreativiteit befoardere dat de Fryske taalkunde op heechlearaarsnivo bewarre bleau yn de Fakulteit fan de Geesteswittenskippen fan de UvA en dêr op 29 nov. de fakultêre earepeinje fan krige. It útrikken fan sa'n earepeinje wie ynsteld yn 2012 en Salverda soe de twadde wurde dy't him krige.

Wat aanst?

It is te hoopjen dat er aanst net folslein foar Fryslân ferlern giet, want oant 2016 bliuwt Salverda noch ferbûn oan *University College* as *Honorary Professor*. En as der ek noch bern yn it bûtenlân (yn Ingelân as it my net mist) wenje, dan leit it foar de hân om net altiten yn Ljouwert te bliuwen. It soe foar ús lykwols in gefoelich ferlies wêze.

En dan tink ik net allinnich oan syn betsjutting foar de wittenskip en de beweging, mar benammen ek oan syn noflikke omgong en syn sosjaal-emosjonele yntelliginsje. O sa tagonklik en meilibjend. Lykas in Ingelske 'lord' (*LC*, 26-II-2013) wie en bleau er suver altiten hofflik, ek as der eins gjin reden ta wie.

Ik haw wat fan him opheind oer it skriuwen fan memoires. Faaks kin er dêryn ek yngean op in fraach dy't Gerben Abma opsmiet yn *Lyts Frisia* (nû. 4, des. 2013, s. 63): 'De Fryske Akademy is in wat twakoppich meunster. It moat wittenskiplik wurk leverje, it moast ek wat foar Fryslân en it befoarderjen fan it Frysk betsjutte. Hoe't de skiedende direkteur dat *dilemma* belibbe hat, soe ik graach ris fan him hearre. *Hat dat ek boarne fan skeel en swierrichheden west?*'

Dat de *Stifting Slach by Warns* Reinier Salverda op 28 sept. 2013 útnoege hie om by de betinking op it Reaklif te sprekken, moat grif ek as in utering sjoen wurde fan respekt en de wurdearring út de Fryske Beweging wei. Salverda joech ús op dat histoarysk plak as direkteur-bestjoerder fan de Fryske Akademy in opdracht mei om 'te gean foar it Frysk'. Ik lit syn taspraak (mei tank!) hjirûnder yn syn hiele hear en fear folgje.

Gean foar it Frysk

Bêste minsken,

HJOED en hjirre op it *Reaklif*, by de betinking fan de *Slach by Warns*, wol ik graach wat sizze oer ús Fryske taal en ús Frysk taalgedrach, en wat wy sels sa al betinke en dwaan kinne om wier te meitsje wat it tema fan hjoed sizze wol: ‘*Gean foar it Frysk*’.

1. Foarôf

Mar earst noch efkes oer dy *Slach by Warns*, of kreker, sa’t Groustra seit ‘*De Slach by Starum*’ – no dus 668 jier lyn.

Ut boarne-ûndersyk witte wy dat greve (‘graaf’) Willem fan Holland yn de iere moarn fan 26 septimber 1345 mei syn gefolch fan 500 ridders hjir by it Reaklif de dea fûn hat, om’t de Friezen harren âlde frijheid sa leaf en djoer en kostber wie. Yn dy sin is 26 septimber dus in dei fan striid.

En dêr witte wy yn Fryslân mear fan as oaren yn it lân. Der hat yn Fryslân de ôfrûne ieuwen in lange striid west, in lange striid foar ús eigen taal – in taaie striid, sa’t Bertus Mulder dat beskreaun hat yn syn boek ‘*De miskende taaieheid fan it Frysk*’ (2007). Dy striid hat fertuten dien en in soad opsmiten: *erkenning* fan it Frysk; *taalrjochten*, *taalbelied* en *taalynstitúsjes*; de *Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer* mei de Ryksoerheid fan 1989, dy’t dit jier [2013] op ’en nij ferlinge is oant 2018; de *Nederlânske Grûnwet* dy’t likegoed as it Europeesk ‘*Handvest van Grondrechten*’ taaldiskriminaasje ferbiedt; no meikoarten de nije *Taalwet Frysk*, dy’t hast klear is yn de Earste Keamer; en in positive taalmentaliteit en taalhâlding hjir yn Fryslân, dêr’t ek de Kommissaris fan de Kening no kreas it Frysk brûkt yn syn taspraken. Dat is der dus en dat rint allegearre.

Fansels, der is genôch te dwaan op dat mêd en der binne tsjintwurdich in soad plakken en foarums dêr’t dy taalstriid noch alle dagen fuortsetten wurdt en wurde kin, bgl. oer it taalbelied hjir yn de gemeente *Súdwest-Fryslân*, en anst ek yn it nije *Taalorgaan* dat yn it ramt fan de *Taalwet Frysk* de oerheid advisearje sil oer de Fryske taal en kultuer. En der is ek wier wol ferlet fan in *Brede Maatskiplike Diskusje* oer it Frysk en ek fan in grut *Oanfalsplan* foar de Fryske Taal en Kultuer, want as wy dat sels net dogge, in oar sil it net foar ús dwaan.

2. Fraach

Mar dêr woe ik it hjoed eins net oer hawwe. Want

tagelyk betinke wy hjir likegoed dat 26 septimber yn Fryslân ek altiten – al least oant de Saksers dêr yn 1498 in ein oan makken – ‘*Us Leaf Frouwe-dei*’ west hat. Dat wol sizze *de dei fan Maria*, en dus in dei fan frede. Lykas ek de earste betinking út de moderne tiid, nei de oarloch op 26 septimber 1945, in betinking west hat yn frede. En yn dy frede, wat dogge wy dan sels foar it Frysk? Dat is eins de fraach dêr’t ik it hjoed oer hawwe wol. Wat is ús eigen ynset foar it Frysk? Hoe brûke wyséls it Frysk, hoe fersoargje wyséls it brûken fan it Frysk, hoe kinne wyséls it Frysk en taalfitaliteit fan it Frysk fuortsterkje út besef fan eigen wearde wei, fan krêft en selsbewustens? Hoe organisearje wy de frede, hokfoar freedsume aktiviteiten kinne wy betinke foar ús taal, wat dogge wy sels, wat kinne wy dwaan as it giet om ús Fryske taal en kultuer, en dan benammen de oerdracht dêrfan oan de nije generaasjes? En hokfoar eigen inisjativen kinne wy betinke as wy *geane foar it Frysk*?

3. Ynspiraasje

As ik dan no foar mysels sprek: myn eigen ynspiraasje foar de takomst fan ús taal helje ik út it feit dat *Tom Poes* ek in Fries wie. Wa wie dan wol Tom Poes? Wy kenne dat lytse, mar o sa krigele mantsje hjoed-de-dei allinnich noch mar as in stripfiguer, yn de o sa Hollânske ferhalen fan Marten Toonder oer de hear Ollie B. Bommel en syn lytse freon, dy’t him altiten út de problemen helje moat, Tom Poes. Gjin grutte reade boarre – mar in snoade wite kat. Mar dy Tom Poes, dat wie dus wol in Fries. As jimme my net leauwe, dan geane jimme mar nei it Martena Museum yn Frjentsjer, dêr’t op ’e boppeferdjipping syn portret hinget. Dan kinne jimme sels mei eigen eagen sjen wa’t dat krekt wie.

Yn de njogentsjinde ieu libbe dêr it Fryske dwerchmantsje Jan Hannema (1839-1878), dy’t, kreas en tûk as er wie, in ynternasjonale toanielkarriêre makke hat (en ek in soad jild fertsjinne hat) as *Admiraal Tom Pouce* en doe werom kaam nei it heitelân en him delsetten hat yn Burgum, as in hear mei in eigen wente, mei koetsewein, hynder en koetsier.

Dat ja – as men net grut en sterk is lykas Grutte Pier en de Friezen fan 1345, mar lyts as Jan Hannema, dan moat men wol de harses brûke en tûker, lieper en snoder wêze as in oar. Want oars komt it op ’e kop ferkeard.

4. Wat dogge wyséls, wat kinne wy dwaan – yn, mei en foar it Frysk?

Wat betsjut dat no op it mêd fan taal en taalgedrach? Der bart lokkich al in soad: *Praat mar Frysk* mei Doutzen Kroes sûnt 1997; it geweldige *Tomke*-projekt fan de Afûk, al fyftsjin jier in grut sukses foar de bern dy't Frysk lêzen leare; it projekt de *Trijetallige Skoalle*, ek sûnt 1997; no al tsien jier alle jierren it *Fierder mei Frysk*-kongres yn it ûnderwiis; en oare goede, nijsgjirrige en suksesfolle kampanjes.

Mar fierder: wat dogge wy no sels, en wat kinne wysels dwaan – yn, mei en foar ús eigen taal? Dat is de fraach hjirre. Nét: wat dogge oaren, of wat móatte dy dwaan, of wat dogge se ferkéard? Nee, gewoan: wat dogge wysels eins foar it Frysk, en wat kinne wysels betinke en ûndernimme?

Ut myn eigen ûnderfining wei as meartalich persoan dy't de helte fan syn libben oeral yn 'e wrâld tusken en mei oarstaligen wurke hat:

Earst. Haw betrouwen yn dysels, en praat mar Frysk út selsbewustens. Dan kinne folle mear minsken jo ferstean as dat wy wolris tinke. Saniis noch by it prachtich Fryske iepenloftspul fan *De Oerfal* hearde ik in Hollânsktalige Ljouwerter dy't seit: *'Maar dit kan ik heel goed verstaan'*. En dan sjocht men wol dat soks in hiel goed begjinpunt is foar bewustwurdiging: lit de minsken mar fernimme dat meartaligens en in oare taal net sa ferskuorrend dreech is as dat sy faaks wol tinke. Want op it mêd fan taal is it altyd *én-én*. Net *óf-óf*. En dan ûntdekke de minsken sels wol wat foar foardielen meartaligens hat.

Twads. Betink dat tsjintwurdich hieltiten mear Frysk praat wurdt, oeral yn Fryslân. It is net allinnich de Kommissaris fan de Kening, it begjint no ek yn it Fries Museum, al kin en mei dat noch wolris mear dwaan foar en mei it Frysk. Want wy witte allegearre wol dat om in taal yn 'e macht te krijen, kontakt needsaaklik is. En hoe soargje wy dan foar foldwaande taaloanbod? Leverje wy sels wol in bydrage, en prate wy Frysk mei minsken dy't dat graach leare en besykje wolle, mar it noch net sa goed kinne? Want wier, dêrmei helpe wy har – leafst oer de brêge, mar ek al as it oer de earste drompel is.

Tredde punt. Jou it Frysk mei oan jimme bern. En hâld fol, want taal is nea in kwestje fan mar efkes en dan wer wat oars. Taal is in saak fan lange azem; taal duorret in hiel libben lang, en faaks ek noch wol langer. Myn mem is no 91 jier, sy komt út Ljou-

wert, praat sels gjin Frysk, mar sy sjongt it wol, want dat hat sy doe't sy jong wie, meikrige fan har pake, dy't sels fan 1855 wie – dus dy hat ús Fryske Tompoes Jan Hannema noch wol meimakke en dy is sels 93 wurden – en sa wurdt it Frysk dan trochjûn oer de generaasjes hinne. Krekt sa't ek myn freon, de taalkundige Tseard de Graaf, sein én dien hat doe't syn âlden ferstoarn wiene, en hy en syn frou seine: as wy no nochris Frysk hearre wolle, dan sille wy it doch sels wol prate moatte. En dat dogge sy no, tegearre, en ek sa dat harren pake- en beppesizzers dat no ek wer foar har hiele fierdere libben meikrije.

That's the spirit, soe ik sizze, as wy *geane foar it Frysk*.

As jimme dit sa oanpakke, en goed Frysk prate – mei-inoar, mei oaren dy't dat graach leare wolle, en mei de bern dy't de takomst binne fan ús Fryske taal –, dan liket my dat wy sa allegearre in goede bydrage leverje ta in duorsume takomst fan it Frysk.

De Fryske Akademy sil dêr graach op syn eigen wize – dat wol sizze: mei goed wittenskiplik ûndersyk – ek in bydrage oan leverje. De hiele simmer troch haw ik yn myn stúdzjeferlof as direkturbestjoerder fan de Fryske Akademy krewarre op ynternasjonale gearkomsten oer meartaligens. En no't ik werom bin, kin ik hjir oankundigje:

- yn 2014 komt de Fryske Akademy mei it nije grutte *Taalsurvey*;

- der rint no al in ûndersyk oer de *Taalfitaliteit* fan it Frysk;

- oer de *twatalige taalûntjouwing* yn it Frysk en it Nederlânsk by de lytse bern fan Fryslân komt aanst op 10 oktober 2013 yn de Martini-tsjerke yn Frjentsjer de promoasje fan Jelske Dykstra, it earste proefskrift op dat mêd, dêr't jim fansels fan herten wolkom binne;

- en aanst yn jannewaris krije wy de *betinking fan Waling Dykstra* syn hûndertste stjerdei, op 15 jannewaris – de grutte Waling Dykstra, Frysk beweger, ferhaleman en ferteller, Frysk folkskundige, wurdboekman en lietescriuwer, dy't ferstoar op 15 jannewaris 1913, en dy't foar ús allegearre hjir hjoed en foar de takomst noch hieltiten grutte ynspiraasje jout.

Tankewol. Ik haw sein.

Reaklif, 28 septimber 2013

KAFEE 'ROM SICHT' (30)

Eltse lêste freedtejûn fan 'e moanne giet Fetse Friezema nei kafee 'Rom Sicht' om mei de maten Geart Gelyk, Minne Modern en Watse Wetich de tastân yn 'e wrâld yn it algemien en yn Fryslân yn 't bysûnder troch te nimmen.

'Dizze earste konsumpsje wurdt jimme oanbean troch Watse,' seit Boate, wylst er de gleskes op 'e stamtafel plantet, 'hy seit dat it syn jierde is.' De mannen sjogge wat fernuvere nei Watse, dy't mei it kin omheech it hear oersjocht.

'Is dat sa Watse?', freget Fetse. 'Dat hiest ek wolris earder sizze kinnen, dan hienen wy dy alteast wat jaan kinnen.'

Rommert Tjeerdsma

'Jimme hoege my neat te jaan', antwurdet Watse. 'Jimme krije wat fan my ... In boarrel om krekt te wêzen. En dêr hat in man teminsten wat oan. Fan myn wiif krij ik alle jierren in strik. Ik haw de kast fol hingjen. Wannear haw ik no in strik foar? Allinnich by brulloften en begraffenis. Wat moat ik mei dy dingen?'

'Yn it foarste plak mar tige lokwinske, út namme fan ús allegearre en datst mar sûn âld wurde meist.'

Nei dat sizzen fan Fetse tinkelje de gleskes efkes tsjinelkoar as de mannen klinke en dêrnei gau in slok fan it eale focht ta har nimme.

'Om op dy strik dy'tst alle jierren krigest, werom te kommen', seit Geart. 'Do soest fansels ris foarsichtich blike litte kinne, datst eins ek wolris wat oars ...'

'Dat haw ik dien', falt Watse him hastich yn it wurd. 'Ik hie hege ferwachtings. Ik tocht by mysels, no hat se it troch en komt se mei in healmingel jonge foar 't ljocht, bearenburch hie ek noch kinnen. En wat tinkst ...?' Hy sjocht it oansittend laach fol ferwachting oan, mar it bliuwt stil.

'Witst wê't se doe mei oan kaam?' It bliuwt noch hieltiten stil.

'Mei in nije bûsdoek!', ropt er dan oerdwealsk. 'Moatst begripe: in bûsdoek ...!'

As de mannen útlake binne, seit Minne: 'Mar ien bûsdoek, dat is al wat oan de suterige kant; in set-sje fan twa hie noch wat west ...'

'Ja, haw de gek der mar mei', blaft Watse. 'No haw ik sa stadichoan twa kasten fol, ien mei strikken en ien mei bûsdoeken!'

'Nuttige dingen dêr't in minske net sûnder kin, sa kinst it ek besjen,' besiket Fetse him wat del te bêdzjen, 'it sil goed bedoeld wêze.'

'Goed bedoeld ... Wat moat ik mei dy rommel ...?'

'Ik wit dêr oars wol in goeie bestimming foar,' reagearret Minne, 'ast al dy bûsdoeken en strikken

no ris ûnder ús ferdielst, dan sitte wy de rest fan ús libben nea wer om in poetsdoek ferlegen!

‘Barst do mar!’, ropt Watse, as de manlju útgniist binne. ‘It sil dy derneffens fergean ...’

‘Mar no eefkes wat oars,’ ferfettet Fetse mei in ernstich gesicht. ‘Hawwe jim dat lêzen fan dy Jean Claude Juncker?’

‘Wa is dat no wer?’, freget Geart. ‘Hast dêr eartiids mei op skoalle sitten of sa?’

‘Neffens my is dat de nije baas fan de Europeeske Uny’, ropt Minne mei de finger omheech.

‘It liket wol as sitsto no noch op skoalle,’ seit Fetse, ‘mar do hast wol gelyk, dy bedoel ik.’

‘Ik haw de man op ’e tillevyzje sjoen!’, ropt Watse. ‘En ik begear net om him wer te sjen.’

‘Hoe dat sa?’, freget Minne.

Watse drinkt syn romer leech en set him mei in klap op ’e tafel.

‘Echt sa’n karriêreholle,’ grommelet er, ‘sa’n graaimanager mei lak oan it folk, dat sjochst op in kilometer ôfstân.’

‘Hy is oars wol keazen,’ weaget Minne, ‘al

wienen der nochal wat beswieren.’

‘Hy is keazen troch dy oare potfertarders,’ batst Watse deryn, ‘net troch it folk. Dat hat neat yn te bringen.’

‘Ien kear hawwe se ús wat frege,’ seit Fetse, ‘dat gie oer de Europeeske grûnwet. Frankryk sei nee en wy seinen nee.’

‘Mar hja loeken har dêr yn Brussel gjin donder fan oan, it gie gewoan troch.’

‘Dat snappe jim fansels net, mar dat is demokrasy’, laket Minne. ‘Sa giet soks.’

‘Ja, dy Juncker hat eartiids ek wol útspraken dien hoe’t soks op en ta giet’, seit Fetse. ‘Wy betinke wat,’ seid er, ‘bringe it foarsichtich nei bûten en wachtsje ôf. It folk is dochs te dom om it te begripen. As wy dan gjin reaksje krije, fiere wy it yn en meitsje der in wet fan. En wol sa dat it net werom te draaien is.’

‘Ik sei dochs al dat jim neat fan demokrasy snappe’, gnysket Minne. ‘Dat bewiist dat de man gelyk hat, it folk is dom.’

‘Wêrfan akte,’ ropt Boate efter de taap wei, ‘mar it is no wol de heechste tiid hearen!’

Runen yn Fryslân, of Fryske runen? (II)

troch Boppo Grimmsma en oerset troch Wolter Jetten

Ynlieding⁴

Runetekens binne hoekige letters dy’t brûkt waarden troch de Germaansk pratende folken foar’t hja oergongen op it Latynske alfabet. Objekten mei runetekens derop wurde rûnom yn Europa fûn, sa ek yn Fryslân. De earste runetekens ferskynden sawat tusken it jier 50 en 200 nei it begjin fan de jiertelling, en yn dielen fan Sweden waard it runeskrift yn de 19de ieu noch hieltiten brûkt. De opdolde runen út de Fryske grûn binne tusken de 5te en de 9de ieu makke.

It runeskrift is foar ’t neist by it begjin fan ús jiertelling betocht, mei in mediterransk alfabet as foarbyld. Dêrneist soe it sa wêze kinne dat beskate runetekens ferbân hâlde mei Oergermaanske symboalen. Eksimpels fan sokke symboalen steane op de

saneamde ‘Hällristningar’ (ynskripsjes út ’e brûnstiid op rotsen yn Skandinaavje). En, sa’t de Ingelsen it prachtich sizze kinne, soe it dan in ‘home grown’ skrift wêze.

Yn de rin fan de iuwen binne guon runetekens feroare, soms allinnich de skriuwoarm en soms ek de byhearrende klank. Dêrtroch is der in ferskil tusken de âldste runeset, ‘futhark’ en de Anglofryske runeset, ‘futhorc’. Objekten mei runetekens binne dus ek yn Fryslân fûn. Binne dy tekens no echt Frysk, en wat foar eigenskippen soenen dêr dan by hearre?

3.2 Twa bysûnder Fryske foarmfarianten

Neist de ferskillen yn klanken tusken it Aldingelsk en it Aldfrysk, binne der ek foarmferskillen tusken de ferskillende runen. It Anglofryske futhorc (sjoch tabel hjirûnder) is in standerdisearre foarm. Ien fan de saken dy’t Fryske runeteksten sa spesjaal meitsje,

⁴It foarste part fan dit artikel stie yn *Nij Frisia*, nû. 2, juny 2014.

Tabel 1.

Aldgermaansk	Aldingelsk	Aldfrysk	Frysk
ai (*haima) →	ā (hām)	æ, e (hēm)	hiem
au (*skaun) →	ēa (scēan)	ā (skān)	skjin

is it foarkommen fan runen mei in ôfwikende grafyske foarm.⁵

Sa is der in bysûndere fariant fan de ‘a’-rune: **ƒ**. Sokke ‘a’-runen binne op trije ynskripsjes weromfûn (Arum, Eastum en Westeremden A). Omdat dy fariant op trije ferskillende ynskripsjes foarkomt, mei derfan útgien wurde dat it in Fryske fariant fan de ‘a’-rune is en net in fersin by it kerven (ritsen).⁶ De **ƒ**-rune is ek op in Fryske ynskripsje út Hamwic yn Ingelân (*katæ*) fûn.⁷

Neist dy bysûndere ‘a’-rune is der ek de bysûndere ‘ë’-rune: **ʃ**. De Aldgermanist *Han Nijdam* hat dêr in nijsjirrich artikel oer skreaun. Nijdam hâldt út dat de rune in klank hawwe moat dy’t earne tusken de ‘e’ en de ‘i’ leit: in ‘ë’-klank.^{8 9} Dat runeteken stiet te lêzen op de ynskripsjes fan Bernsterbuorren, Britsum en Westeremden B.^{10 11}

De Fryske runemasters hawwe fertsjinstlik wurk levere. Hja hawwe derfoar soarge dat se mei nije runefoarmen de Fryske lûden nei tekens omsette koenen. Sy dienen dat sûnder de Ingelske runemasters. Dêr docht dus út bliken dat de heidenske Friezen, al fier foar de kerstening, in goed ûntwikkele skriftekultuer hienen.

⁵Nijdam, H., ‘Een Raadselachtige Friese Rune’, yn: *Tijdschrift voor Scandinavistiek*, nû. 17, 1996.

⁶Quak, A., ‘Runica Frisica’, yn: *Aspects of Old Frisian Philology*, Bremmer, R.H. e.o. 1990 (358).

⁷Quak, A., ‘Runica Frisica’, yn: *Aspects of Old Frisian Philology*, Bremmer, R.H. e.o. 1990 (358).

⁸Nijdam, H., ‘Een Raadselachtige Friese Rune’, yn: *Tijdschrift voor Scandinavistiek*, nû. 17, 1996.

⁹Earder wie de Noarske taalkundige *Sophus Bugge* al ta deselde konklúzje komen yn syn artikel ‘Das Runendenkmal von Britsum in Friesland’ út 1908.

¹⁰Neffens Nijdam is it mooglik dat dizze rune in ôflieding fan de Aldgermaanske *eihwaz-rune **Ĵ** is. Nijdam, H., ‘Een Raadselachtige Friese Rune’, yn: *Tijdschrift voor Scandinavistiek*, nû. 17, 1996; ek de Flaamske taalkundige Maurits Gysseling wie earder al op dit idee komen (sjoch: *Corpus van Middelnederlandse teksten*, 1980).

¹¹Nijdam neamt ek noch de ynskripsje fan Rasquert. Lykwols is dêr it part fan de tekst dêr’t de ‘ë’-rune yn stean soe, min te lêzen. Dy lit ik om dy reden bûten it ferhaal.

4. Konklúzje: in eigen skriftekultuer, en in Frysk ‘futhork’

ÚS Fryske foarâlden hienen yn de iere Midsieuwen in eigen skriftekultuer. It Fryske runeskrift liket in protte op dat fan de Ingelsen, en dêrom hawwe runologen en taalkundigen it oer in ‘Anglofrysk’ runeskrift. Lykwols binne der ek wol wat *aparte ferskillen* (yn lûd en yn teken) tusken de Aldingelske en Aldfryske runen.

Yn it Aldfrysk wie de **ƚ**-rune in ‘k’ en yn it Aldingelsk in ‘c’. Dêrneist hienen de Friezen twa ôfwikende runen:

ƒ de ‘a’-rune, dy’t ferskilt yn foarm fan de Anglofryske rune a en;

ʃ de ‘ë’-rune, dêr’t it lûd en teken (foarm) fan ferskilt.¹²

Ik pleitsje dêrom foar in orizjinele **Fryske runeset** dy’t it **futhork** neamd wurde moat, en dy’t der mooglik sa as yn tabel 2 útseach.

No kinne wy mar wachtsje en hoopje dat der in ‘keninklike saks’ fûn wurdt, dêr’t it Fryske *futhork* yn kurven is, sadat it boppesteande ek noch befêstige wurdt!

5. As lêste: it plak fan de nije runen yn it futhork

Hokfoar plak krigen de nije Anglofryske runetekens **ƒ ʃ ƚ ƚ ƚ ƚ** no yn de runeset? It leit yn ‘e reden dat de **ƚ**-rune op it fjirde plak stean bliuwt, en dêr de nije ‘o’-klank fan te meitsjen. De oare nije runen soenen dan efter oan de runeset taheakke wurde kinne. Dat is lykwols net bard, sa’t bliken docht út de folchoarder fan it *futhorc* op de *Saks fan Beagnoth*.

By it sykjen nei in oplossing rûnen de runemasters fêst op in ‘sakraal’ probleem. De runenamme¹³ wie by de âlde Germanen *ansuz. *Ansuz* betsjut ‘Ase’, en in Ase is in god út it *Ase*-skaai, sa’t de namme ús sjen lit.¹⁴ Troch de Anglofryske lûdferskowing feroare it wurd **Ansuz** yn **Os** (dat fansels ek

¹²Lettere Ingelske ynskripsjes hienen dy foarm ek, lykwols is de klankwearde dêr in ‘s’.

¹³Runen hienen neist in klankwearde in begrypswearde. De klankwearde fan de rune komt dêrby werom yn de runenamme (bygelyks. A → *Ansuz*; O → *Othala*). In ferskynsel dat ek by ferskillende alfabetten (krekt as by de Grykske) foarkomt (Alpha en Omega).

¹⁴Neist de *Asen* is der ek it geslacht fan de *Wanen*.

Tabel 2. It mooglike Fryske *futhork*.

ƿ	ʌ	þ	ƿ	ʀ	ƀ	χ	ƿ	⚊	ʒ	l	*	ʝ	ƿ
f	u	th	o	r	c	g	w	h	n	i	j	ï	p
Υ	ʎ	↑	β	Ɔ	Ɔ	↑	ǰ	⚊	ǰ	ƿ	ƿ	ƿ	
x	s	t	b	e	m	l	ng	d	œ	a	æ	ë	

Ase betsjut).¹⁵ Troch dy feroaring fan klankwearden fan in ‘a’ yn in ‘o’ strykt it plak fan dy ‘o’ net mear mei it fjirde plak yn de âlde runeset (fuþark). Op it fjirde plak stie ommers de ‘a’. De folchoarder fan de runenammen yn de runeset (fehu, uruz, thurisaz, ansuz, raido, kaunan ensfh.) hie in hillige betsjutting by de Germanen.¹⁶ De Anglofryske runemasters hawwe by it oanpassen fan it runeteken rekken holden mei dy hillige folchoarder. Foar de ‘o’ út ‘Os’ waard it nije runeteken ƿ makke, en dy waard op it fjirde plak delset. De ‘Asegod’ hold dus syn fjirde plak!

De ‘a’-klank krige ek in nij runeteken ƿ. Dat teken krige syn plak oan ‘e ein fan de runeset, op it 25ste plak. Troch dat nije teken oan ‘e ein fan de runeset ta te heakjen, waard de hillige folchoarder fan de âlde runeset net fersteurd. De ƿ krige de nije runenamme ‘ac’, dat ‘iik’ betsjut.

It âlde runeteken foar ‘a’-klank ƿ krige by de Anglofriezen in nije klankwearde: ‘æ’, en de nije runenamme ‘æsc’, wat ‘esk’ betsjut. It nije plak yn de runeset wie nûmer 26.

De ‘o’-klank, no yn de runenamme ‘os’ (ƿ) brûkt, waard earst troch de rune ǰ werjûn, en hie as runenamme ‘*ǰalan’, wat ‘erfbesit’ betsjut. De ǰ krige by de Anglofriezen in nije klankwearde ‘œ’, en de runenamme *oepil*’ (dat betsjut ek erfbesit). Dy rune bleau op syn oarspronklik plak stean (nû. 24).

¹⁵Yn de persoansnamme ‘Oswald’ komt it wurd tsjintwurdich noch foar. Oswald = Ase-hearsker = dyjinge dy’t út namme fan de Ase it lân bestjoert.

¹⁶In befredigjende ferklearring foar de runenammen en de bysûndere folchoarder fan de runen is noch net betocht. De runenammen binne begripen út de Germaanske kosmology en dêrtroch is it plausibel dat de runenammen in hillige betsjutting hân hawwe.

Oan ‘e ein fan de runeset waarden twa nije runen taheakke: de Ɔ en de ƿ op plak 27 en 28. Sy steane foar de ‘y’- en de ‘ea’-klank. De Ɔ rune krige de namme ‘yr’, wat ‘bôge’ betsjut. De âldste ynskripsje fan de ‘y’-rune is yn Ingelân te finen op it *Ruthwell Cross* (650-750).¹⁷

De ƿ-rune krige de nije runenamme ‘ear’; de betsjutting dêrfan kin net mei wissichheid fêststeld wurde (in mooglike betsjutting is ‘grêf’ of ‘ierde’). Beide runen binne noch net yn Fryslân fûn.

TAHEAKKE: Oersjoch fan Fryske runeteksten

Op de neikommende side stiet in oersicht fan alle 23 runeteksten dêr’t runologen fan úthâlde dat se Frysk binne. Dy list komt foar it grutste part oerien mei dy út it wurk fan Tineke Looijenga: *Texts & Contexts of the Oldest Runic Inscriptions* út 2003. In stikman-nich ynskripsjes haw ik oanpast nei oanlieding fan it oertsjûgjende wurk fan Han Nijdam (‘*Een Raadselachtige Friese Rune*’ út 1996), en it artikel ‘*Runica Frisica*’ fan Arend Quack út 1990. De oanpassings hawwe te krijen mei de ‘ë’-rune ƿ (Bernsterbuorren, Britsum en Westeremden B) en de fariant op de ‘a’-rune ƿ (Hamwic, Arum, Eastum en Westeremden A).

¹⁷De runolooch Ian Page giet derfan út dat, sjoen de foarm-oerienkomst mei ƿ en ƿ, de ƿ-rune ek by it Anglofryske korpus heart. Page, I., *An Introduction to English Runes*, 1973. Oare runologen, lykas Arend Quak, binne dêr net wis fan.

Wat leare jo by de Afûk?

noarmproblematyk yn learmiddels

Ed Knotter

Doe't de Afûk it beslút naam om de kursussen, earst de staveringskursus (leargong A) en dêrnei ek de NF-kursussen (foar net-Frysktaligen) te ferdielen yn koarte kursussen fan tsien lessen, moasten dêr fansels nije learboeken foar skreaun wurde. Dat is, wat de kursusopbou oanbelanget rillegoed slagge. Om it Frysk te learen, is der no Lear mar Frysk, module 1 en Lear mar Frysk, module 2 (elts tsien lessen). As it yn it ferline al in hiele toer wie om kursisten nei twa winterskoften (twa kear 20 jûnen) ta Frysk praten te bringen, dan is dat fansels nei twa kear 10 jûnen al hielendal in heikeraazje. Mar de kursus om it Frysk yn ien jier (20 jûnen) te learen (earder Frysk Yntinsyf) is der ek noch en wurdt no Praat mar Frysk neamd. It A-diploma kin helle wurde nei twa kursussen, Skriuwer mar Frysk, module 1 en Skriuwer mar Frysk, module 2, beide besteande út 10 lessen.

Fryske les moat net te dreech

It oanbieden fan koarte kursussen wie foar de Afûk in needsaaklike reaksje op de ôfsakjende motivaasje om 'in hiel winterskoff te besteegjen oan Fryske stúdzje'. No moat dy 'stúdzjelêst fan ien kear yn 'e wike in jûn nei Fryske les' ek wer net oerdreaun wurde, mar lykwols kin it beslút fan de Afûk ynskikt wurde as it giet om de kar tusken moai wat kursisten dy't nocht hawwe oan in koarte kursus, of (hast) gjin kursisten om't dy tsjin in lange (drege) kursus oan skytskoarje. It gefaar is fansels grut dat kursisten nei tsien lessen ophâlde, har net ynskriuwe foar it ferfolch fan de kursus en net dielnimme oan in eksamen. Dy mooglikheid is realistysk, mar kriget it foardiel fan de twivel.

eduFrysk

De eardere ûnderfinings mei koartere kursussen, lykas staverings- en konversaasjelessen, hawwe neatige befredigjend west. Foar de kursisten moast it te fluch en wie it te bannich en de lesjouwer koe net in folweardich lesprogram yn dy koarte tiid (seis of acht lessen) realisearje. In eintoets (eksamen)

wie amper mooglik, kursisten heakken ôf en lesjouwers wienen teloarsteld. De komst fan *eduFrysk* hat dêr net folle ferbettering yn brocht. It oefenjen fan de stavering is mei help fan de kompjûter thús hiel goed mooglik, mar yn de praktyk falt dat dochs ôf. Boppedat binne b.g. taaleigen en ynterferinsjes net ienfâldich oer te dragen sûnder persoanlik kontakt. Foar net Frysktaligen is it hiel dreech om yn it digitale taallearsysteem it paad te finen. Der is op *eduFrysk* in wiidweidich aanbod oan lear- en oefenstof mei in soad fariaasje, mar spitigernôch ek mei in soad hollânismen en taalflaters (!). Sûnder de stjoerende begelieding fan in lesjouwer komt de (nije) taallearder deryn om.

Skriuwer mar Frysk, module 1

De minne taalkwaliteit op *eduFrysk* is ek werom te finen yn de learboeken dy't dêr mei anneks binne. Op it mêd fan de stavering sil de standertwurldlist, dy't kommendeweis is, klearrichheid bringe yn guon staveringskwetsjes, mar ôfsjoen dêrfan, mei men fan lesboeken ferwachtsje dat de fyzje op taal en stavering konsekwint en konsistent is. It is frustrearjend om te sjen dat flaters dy't yn eardere ferzjes fan it *A-boek* al ris ferbettere binne, no wer opnommen binne yn it nije *Skriuwer mar Frysk*-boek. Sa wurdt yn opdracht 1 fan les 8, *Om te oefenjen (lesboek side 64)* frege om wurdjes lykas *hoe 'k, om'tst, wannear't* ensfh. oer te setten yn it Nederlânsk en der in sintsje yn it Frysk mei te meitsjen. By de antwurden op side 100 stiet dat *hoe 'k* oerset wurde kin yn *hoe ik*. Mar om dêr in goede Fryske sin mei te meitsjen, wurdt in probleem, want *hoe 'k* komt yn it Frysk net foar. *Sis mar ris, hoe't ik dat dwaan moat*. De apostrof+t yn it bynwurd *hoe't* is in ferkoarting fan *dat* of *oft*. Oan it begjin fan in bysin einiget in bynwurd altyd op *dat* of *'t*. Yn in haadsin kin it freegjend bywurd *hoe* folge wurde troch in tiidwurd (sfoarm), mar net troch in persoanlik foarnamwurd (ik).

Yn *Stavering* fan F.B. Dijkstra wurdt dat ferkeard oanjûn. De sin op side 80 fan dat boekje *Ik wit net, hoe 'k soks dwaan moat* doocht net. Dy flater liket domwei oernommen te wêzen.

Bysinnen sûnder 'oft'

It brûken fan *apostrof+t* of *oft* by bynwurden is yn it lesmateriaal net konsekwint, of miskien is it better om te sizzen dat it gauris fergetten wurdt. Yn de

derby hearrende hantlieding foar dosinten kin men in sin lêze lykas: 'Jo kinne sels sjen hokker opdracht jo gaadlik fine foar de groep.' Yn dy sin mist it wurd-sje *oft* en dat is net it iennichste plak dêr't dat it gefal is. By opdracht 1 op side 10 wurdt it oars al goed dien; dêr stiet: 'skriuw op hokker regel oft derby heart.' Yn de lêste sin fan de ynljedende tekst fan les 3 (s. 25) moat nammers ek it wurd-sje *dat* (oan it begjin fan de bysin) ynfoege wurde: 'It is lang net sa yngewikkeld as *dat* it faak liket.'

Lêzendewei

Der binne twa didaktyske útgongspunten dêr't de kursus him op basearret, seit it foaropwurd. It oanlearen fan de (staverings)regels en it fersterkjen fan it wurdbyld mei help fan lêsstof. Dat is fansels in treflike oanpak. Mar dêrby mei net fergetten wurde, dat troch in soad te lêzen ek taaleigen opboud wurdt. It oanbieden fan (lês)teksten yn geef Frysk is dus fan it aldergrutste belang. Mei it lêzen fan Fryske teksten slipet net allinnich it wurdbyld yn, mar ek idioom en grammatikale struktueren fan it Frysk. Kursisten lêze b.g. yn de tekst op side 18, *ferfele yn in apepakje*, wurden as *krigen* (mulwurd mei in n), *allerhande*, *ham*, *hiene* en *stiene* en nimme oan dat dat allegear geef Frysk is. No komme wy op de kearn fan de noarmproblematyk. *Allerhande* en *ham* kin fan sein wurde dat it ynterferinsjes binne en kinne yn it boek ferfongen wurde troch *alderhanne* en *skinke*. Mar dan is it in wichtige taak fan de lesjouwer om dúdlik te meitsjen dat it Frysk oantangele sit mei in grut tal dûbelfoarmen. Troch twa ferbûgingsmooglikheden komme *krige* en *kriegen* beide as mulwurd yn de taal foar en sa wurde *alderhanne* en *alderhande* ek as farianten beskôge. Dat fine kursisten mar ferfelend. En mei rjocht ...

Diene(n), stiene(n), woene(n), soene(n) ensfh.

Dy dûbelfoarmen, en soms binne wol trije of fjouwer farianten tastien, binne hiel ûnpraktysk en in griis foar it ûnderwiis. Wat moat no as goed (geef) oanleard wurde? Hooplik kin it saneamde griene boekje foar it Frysk dêr skielk dúdlikheid yn bringe. Fariaasje en ferskaat is moai, mar foar goed taalûnderwiis is standerdisaasje needsaaklik.

It liket derop dat de Afûk keazen hat foar de **n**-foarm fan de ferbûging yn doetiid en meartal fan

tiidwurden as *hawwe*, *wêze*, *dwaan*, *stean*, *sille* en *wolle*. De foarmen *hiene*, *wienen*, ensfh. waarden oant no ta goed rekkene, mar hearden net ta de standerttaal. No skine de foarmen mei in *n* oan 'e ein foarkar te krijen; net allinnich yn learmiddels, mar ek yn oare skriftlike kommunikaasje en net allinnich by de Afûk, mar ek by oare útjouwers. Dat is in dúdlike noarmferskowing. Wurdt dy nije noarm no standert by de Afûk en wurde de lesjouwers dêroer ynformearre?

Wêr kiest de Afûk foar?

Yn de lêstekst fan les 2 ('Om te oefenjen', opdracht 1) komme op side 16 de foarmen *hiene* en *hiene* beide foar. Dat tsjûget net fan in bewuste kar. It dwaan fan in dúdlike kar is net in sterk punt yn de Afûk-útjeften. Sa wurdt hiel faak it wurd *appel* mei dûbelp skreaun, mar it geef Fryske (Fryskere) *apel* komt ek foar (opdracht 7, s. 22). By de brekkingsfoarmen wurdt op side 94 (de antwurden fan opdracht 4, les 5) *bruorren* neamd, mar as meartal fan *broer* wurdt faker *broers* keazen. Soms is it *noait* en earne oars lêst men *nea*, soms *efter* en dan wer *achter*. De Afûk lit de kursisten sels mar kieze, mar dy wolle no krekt witte wat goed is, m.o.w. wat standert is. Kursisten dy't it wurd *keppelje* kenne, of wolris lêzen of heard hawwe, freegje fansels wêrom't yn de ynljeding fan les 1 ('Om te begjinnen', side 9) 'skeakeljen en *koppeljen*' stiet. Soks moat net yn in learboek. Wêrom *noadige* (side 10) as it yn geef Frysk *nedige* is. *Syn beurt* (side 48) en (op side 49) *om bar* (sin 14). Kiest de Afûk bewust (neffens it Hollânsk?) foar *Brazilië* en *Sibearië*, wylst it Frysk *Brazylje* en *Sibearje* hat, analooch oan *Skandinaavje*, *Itaalje*, ensfh.

De ynhâld: de taal dêr't it om te rêden is

Typografysk en redaksjoneel moat der ek gâns ferbettere wurde. Dat in nij learboek net sûnder wryt of slyt is, sil eltsenien begripe: de printflaters en ferkearde ferwizings kinne der ienfâldich úthelle wurde. Mar de ynhâld mei neat oan mankearje en de taalnoarm moat helder wêze. Dêr is it ommers om te rêden: geef Frysk!

Men freget jin ôf wêrom't de Afûk de lêste jierren sa rûch mei de taalnoarm omgiet. Dy ynstelling sit wat dat oanbelanget al mear as tsien jier op in glydzjende skaal nei ûnderen. Yn it ferline waard de taalnoarm yn de learmiddels folle better achtslein.

De Afûk liket, ek op it ynternet mei fierstente folle flaters yn it taalnoarm op *eduFrysk*, op 'e ferkearde wei. Mei sa'n bytsje noed foar de taalnoarm bliuwt der op 'en doer neat fan it Frysk oer. Dy hâlding sil feroarje moatte, oars heakje der lesjouwers ôf (dat is no al it gefal). Der moat better gebrûk makke wurde fan (genôch) taalsaakkundigen. Dy sieten earder b.g. yn al lang troch de direksje ophefte wurkgroepen, lykas yn dy foar de leargongen *A* of dy foar *B*, *C*, *Akte*, *Didaktysk foech* (û.o. G. Jelsma, J. Popkema, P. Duijff, D. Eisma en S.T. Hiemstra). Sûnt de ynbring fan sokke saakkundigen ûntbrekt, liket de Afûk hurd op wei om wei te sakjen yn 'e sompe fan (taal)noarmleazens ...

Ed Knotter is al hiel lang Afûk-lesjouwer

By de Afûk sacket de taalnoarm wei yn 'e sompe fan (taal)noarmleazens...

Buro Douwe Kalma yn Skriuwersarke

It eardere skriuwbuero fan Douwe Kalma is pleatst yn de 'Skriuwersarke' (sjoch de foto op side 24). It Fryske Gea hat it buro fergees yn brûkliken krigen foar pleatsing yn de arke. De Skriuwersarke – earder yn besit fan skriuwer Rink van der Velde, mar nei dy syn dea yn 2001 oergien nei It Fryske Gea – leit yn in petgat tusken De Wylgen en De Feanhoop. Op útnoeging fan de Stichting FLMD hâlde dêr in pear kear it jier skriuwers ta om oan har oeuvre te wurkjen. Fan 't simmer waard de Skriuwersarke bewenne troch André Looijenga fan Grins; yn 'e neisimmer sille Piter van der Woude en Meindert Reitsma noch tahâlde op de arke. Koart nei Kalma syn dea, yn 1953, is it buro út it boelguod opkocht troch de jurist en âldfrisist Meinte Oosterhout (1920-1970). Dy syn widdo hat it 2014 oerdien oan Anne Tjerk Popkema, dy't it buro no yn brûkliken oan it Fryske Gea skonken hat. It buro wie slim fertutearze rekke, mar is, mei stipe fan de Douwe Kalma Stifting, opknapt troch restaurateur Johan Boersma fan Easterwierrum.

Kolofon

Wy binne wiis mei jo kopij. Dat kinne bydragen wêze op it mêd fan Fryske striid, Fryske literatuer, Fryske skiednis, Frysk ûnderwiis, fersen en ferhalen. Foar it desimbernûmer moat dy ynstjoerd wurde foar 1 novimber.

Samplers: foar kopij op papier, drs. Piter Dykstra, Wykwei 4, 8434 PG WASKEMAR; digitale kopij, abma.g@upcmail.nl Fêste meiwurkers: dr. Bertus Jans Postma, drs. Sytze T. Hiemstra, Ed Knotter en Rommert Tjeerdsma. Korreksje: S.T. Hiemstra en E. Knotter. Opmeitsjen en technyske fersoarging: P. Dykstra.

Einredaksje

dr. Gerben Abma (haadsamler)
Plantage Doklaan 13
1018 CM AMSTERDAM.

E-post

abma.g@upcmail.nl

Postadres

Jongfryske Mienskip,
Postbus 719,
8440 AS IT HEARRENFEAN.

Webstek

www.jongfryskemienskip.com

E-postadres

jongfryskemienskip@gmail.com

Bankrekken

NL92 INGB 0001 0695 35
op namme fan:
Jongfryske Mienskip, It Hearrenfean

Fan boppen, mei de klok mei:

By de Afûk sacket de taalnoarm wei yn 'e sompe fan (taal)noarmleazens.

De Upstal(s)beam by Auerk (Aurich) 2013 (foto: Anton van der Ploeg).

It buro fan Douwe Kalma yn de Skriuwersarke.

